

Germaaninen filologia ja kansalliset tieteet¹

JORMA KOIVULEHTO

Oppiaineen ja tieteenalan nimitys »germaaninen filologia» on rinnakkainen nimityksille »romaaninen filologia» ja »slaavilainen filologia»: »germaaninen filologia» ei siis käsitteenä ja tieteenalana ole ilman muuta yhtä kuin »saksan kieli», enempää kuin »slaavilainen filologia» on yhtä kuin »venäjän kieli».

Kun historiallinen kielitiede viime vuosisadan alkupuolella syntyi eli kun se nousi nykyistä tiedettä muistuttavalle tasolle, »germaaninen filologia» käsitti yksinkertaisesti kaikkien germaanisten kielten tutkimuksen. Sittemmin siitä ovat eronneet englantilainen filologia eli anglistiikka ja pohjoismaisten kielten tutkimus eli nordistiikka. Jäljelle on jäänyt lähinnä saksan ja usein myös hollannin kielen tutkimus ja lisäksi se, mikä näkyy nimessä »germaaninen» eli germaanisen kieliperheen yhteisen pohjan, taustan tutkimus, siis germaanisen kantakielen, sen kehityksen ja sen indoeurooppalaisen alkuperän tutkimus. Tässä mielessä myös muiden germaanisten kielten kuin saksan vanhimmat vaiheet — erityisesti gootti mutta myös muut germaaniset muinaiskielet — kuuluvat mukaan, sikäli kuin näitä kieliä tarkastellaan kanta-germaanisen kielimuodon jatkajina. On selvää, että käytännössä saksan kielen tutkimus, sekä synkroninen että diakroninen, on aineessa etualalla: germanisti on saksan kielen — ja Keski-Euroopassa myös Saksan kirjallisuuden — tutkija. Merkitsisi kuitenkin tieteenalan olennaista typistämistä, jos germaaninen tausta ja germaaninen muinaisuus leikattaisiin siitä pois. Eihän italian kielenkään tutkimus merkitse latinan kielen tutkimuksen kaventamista eikä suomen kielen tutkimus suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen oikeutuksen kiistämistä — päinvastoin: alat täydentävät toisiaan; esim. romaanisten kielten kehityksen ymmärtäminen edellyttää latinan, nimenomaan ns. kansanlatinan tuntemista. Tiede ei kehity amputoimalla. Mikäli jokin oppiala katsottaisiin liian laajaksi, siitä olisi erotettava uusia haaroja; niin-

¹ Germaanisen filologian professorin virkaanastujaisesityelmä Helsingin yliopistossa 9. marraskuuta 1983. Alaviitteet lisätty.

hän germaaninen filologia eli germanistiikka on aikaisemminkin haaronut. Kun monistakin systä — jo yksin taloudellisista — ei kuitenkaan liene aiheellista perustaa erikseen toisaalta saksan kielen ja toisaalta germaanisen filologian oppituoleja, on aineen nimitys »germaaninen» edelleen paras mahdollinen. Suomen yliopistoissa täytyy olla varaa nimenomaan »germaaniseen filologiaan», siksi läheisesti kaikki germaaninen koskee myös oman maamme muinaisuuden — muotitermiä käyttääkseni: juurien — selvittelyä.

Termiä »filologia» pidettiin takavuosina, pidetään ehkä joskus vieläkin, vanhanaikaisena, aikansa eläneenä. Arvostelijoiden mukaan pitäisi puhua mieluummin lingvistiikasta, germaanisesta lingvistiikasta. Lingvistiikalla ymmärretään puhdasta kielentutkimusta, kielen systeemin tutkimusta sinänsä, kielen tutkimusta itsetarkoituksena. Voiko germanistiikka ja yleensä jonkin tietyn kielen tutkimus sitten olla vain lingvistiikkaa? Mielestäni vastaus on: ei vain lingvistiikkaa. Kieli heijastaa aina myös kulttuuria ja sen kulttuurin historiaa, jossa kieli on elänyt ja elää. Termiä »filologia» on arvosteltu lähinnä siksi, että on tulkittu sen merkitsevän vanhojen kirjoitettujen tekstien selittämistä, tekstien sanoman tulkitsemista sellaiselle ajalle, joka ei sitä muuten enää tajua. Tuttu esimerkki on antiikin kirjailijoiden tekstien selittäminen sen ajan kulttuuritaustaa vasten. Katsoisin kuitenkin, että filologia-termiä on lupa tulkita väljemmin — ja niin on käytännössä tietysti tehtykin, kun eri kielten oppiaineille on annettu filologian nimi. Sananmukaisesti filologia on rakkautta sanaan, sanojen harrastamista; tämän mukaan se siis yrittää saada selville, mitä kaikkea sana, kieli voi meille kertoa. Voisimme sanoa, että filologia tarkoittaa sellaista kielen tutkimusta, joka näkee kielessä kulttuurin heijastajan, joka tutkii kielen ja kulttuurin sidoksia. Ja näissä sidoksissa on paljon tutkimista. Tähän tutkimukseen tarvitaan kyllä ehdottomasti myös puhdasta lingvistiikkaa; jonkin kielen filologia käsitteää tärkeänä lohkona myös puhtaasti lingvististä tutkimusta. Siksi voi sanoa, että filologia on kattava yleistermi, jonka alle mahtuu paljon.

Edellä on noussut esiin kaksi kysymysryhmää: germaanisen filologian germaaninen osa ja sen liittyminen Suomen muinaisuuden tutkimiseen eli ns. kansallisten tieteiden aloihin ja toisaalta filologian ja lingvistiikan suhde. Yritän nyt valaista kumpaakin teemaa konkreettisilla esimerkeillä.

Keskeinen ihmisyyhteisön kulttuurikuvio on vanhimmista ajoista ollut saaliin tai muun maallisen hyvän jakaminen, osittaminen: kullekin osansa. Tämä kuvio heijastuu sanoissa kiintoisalla tavalla. Kun jakokuvio projisoidaan vertauskuvallisesti koko elämään ja siltä saatuun osaan, saavat saalisosaa merkitsevät sanat 'kohtalon, onnen, omaisuuden' yms. yleisemmän merkityksen. Esim. suomen *osa*-sanan karjalankielisellä vastineella on merkitykset 'osa, osuus; omaisuus, varat; kohtalo; onni, menestys'. Konkreettisimmillaan

sana *osa* — ikivanha indoeurooppalainen laina, kuten ruotsalainen tutkija Tryggve Sköld on osoittanut² — on merkinnyt saaliista saatua lihaosuutta. Siksi sanalle on toisaalta — lapissa ja osittain itämerensuomessa — kehittynyt myös aivan konkreettinen merkitys 'liha', joka lapissa on jäänyt sanan ainoaksi merkitykseksi. Saaliinjakotilanne selittää siis, että 'kohtaloa' ja 'lihaa' merkitsevät sanat voivat hyvinkin olla sama sana — alun perin.

Yhteinen saalis jaettiin osiin yleensä arpomalla, kutakin osuutta symboloi arpa, arvat ovat osia; siksi 'osaa', 'kohtaloa' ja 'arpaa' merkitsee usein sama sana; vrt. ruotsin *lott* 'osa, kohtalo; arpa'. Myös suomen *arpa*-sanaa voidaan näin käyttää: siihen minulla ei ole *osaa* eikä *arpaa*. Perintökin on eräänlainen saalis, joka jaettiin arpomalla, kuten vanhat lähteet yhtäpitävästi kertovat. Perintöosat saatiin arvan mukaan. Siksi merkitykset 'osa', 'arpa' ja 'perintö, perintöosa' voivat esiintyä samoilla sanoilla: saksan *Los* 'osa, arpa'-sanan gootinkielinen vastine merkitsee myös 'perintöosaa', kreikan *kleros*-sana merkitsee sekä '(arvonnassa käytettävää) arpaa' että 'perintöä, perintöosaa', yleensäkin 'arvalla saatua osuutta'; nykykreikassa sama sana merkitsee 'perittyä maata, maaomaisuutta; perintöä; arpaa'. Tästä jakotilanteesta selittyy suomen *arpa*-sanan germaaninen alkuperä: se on hyvin varhain lainattu siitä germaanisesta sanasta, asusta **arba-*, jota mm. ruotsin sana *arv* 'perintö' edustaa. *Arpa* on niin vanha laina, että sillä on lapin kielessäkin vastine, *vuor'be*, jonka äänneasu heijastaa yhteistä suomalais-lappalaista kielikautta. Lapin sana merkitsee toisaalta 'arpaa, arpomisvälinettä', toisaalta 'onnea, kohtaloa'. Suomalais-lappalainen sana heijastaa ilmeisesti vanhoja germaanisista ja kantasuomalaisista käytänteitä.³

Kantasuomalaisten suhteet germaaneihin ja baltteihin ja heitä edeltäneihin indoeurooppalaisia murteita puhuneisiin esigermaaneihin ym. olivat paljolti kauppasuhteita. Tärkein myyntiartikkeli olivat todennäköisesti eläinten nahat, turkikset. On odotettavissa, että monet 'nahkaa' merkitsevät vanhat johtamattomat perussanat ovat lainoja; huomattakoon, että esim. luulajanlapissa käytetään skandinaavista lainasanaa *skid'de*, milloin nahasta, turkik-

² Ks. Språkvetenskapliga Sällskapetets i Uppsala Förhandlingar 1955—57, Bil. C., s. 33—42.

³ Ks. tarkemmin Virittäjä 1976 s. 249—251. Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid, osa 11 (1966) p. 15—16 kertoo Ruotsin maakuntalakien pohjalta perinnön arpomisesta: »Viktigast i den profana lottningen är [lottningen] om den lika fördelningen. — — kavle betyder lottföremålet. Arvtagarna, andelsägarna, ha överenskommit om symboler å ena sidan för arvegodset (= lotterna under delning), å andra sidan för arvtagarna, andelsägarna. Två möjligheter stodo till buds. Enklast var att varje andelsägare valde sitt märke, som han ristade på (lott)kaveln — — Den vars märke först drogs, valde sin andel först, och de övriga i den ordning deras märken blevo dragna — —» (John Granlund). Samanlaista on ollut perinnön- ja saaliinjako suomalaisillakin, ks. edellä mainitun lähteen Suomea koskevaa osaa, p. 16—17, jonka on kirjoittanut E. A. Virtanen.

sista puhutaan kauppatavarana: kauppatavaroista on pyritty käyttämään os-tajien sanoja. Tiedetäänkin jo, että suomen *vuota* on laina balttilaiselta ta-holta. Itse *nahka*-sanalle (alun perin **naška*) löytyy taas originaali germaani-selta taholta: muinaisenglannin *næsc* 'pehmeä (hirven)nahka' edustaa sitä.⁴ Jäljellä on vielä suomen *kesi* ja *talja*.

Pohjoisitämerensuomessa ja lapissa esiintyvän *talja*-sanana alkuperä löytyy nähdäkseeni baltista. Originaaliksi sopii kantabaltin **daliā*. Sanan merkitys nykyisissä balttilaisissa kielissä on 'osa, osuus'; venäjässä sitä vastaa *dola* 'osa, osuus; lohko'.⁵ Miten merkitys 'eläimen talja' sitten liittyy tähän seman-tiikkaan? Sitä valaisee ensiksikin balttilaisen sanan sukulainen muinaisintian *dala-*, joka merkitsee mm. '(irti revittyä) palaa, osaa'; talja on eläimestä irti revitty, nyljetty osa. Lisäksi suhdetta valaisee tarkka semanttinen paralleeli: venäjässä 'taljaa' merkitsee — nykyään jo vanhentunut — sana *skorá*. Tätä sanaa vastaavat etymologisesti tarkkaan liettuan sana *skarà* 'irti revitty kangspala' ja muinaisenglannin *scearu*, nykyenglannin *share*, jonka merkitys on mm. 'osuus'.⁶ Abstrakti 'osuus' ja konkreettinen 'talja' liittyvät siis yhteen vähän samaan tapaan kuin äsken mainitsemani 'osuus' ja 'liha'.⁷

⁴ Ks. tarkemmin monistettani (4. 6. 1975), erit. s. 2—3. Germ. *-sk-* on korvattu (v)ksm. *-šk-*:lla (> mksm. *-hk-*) myös muissa samanikäisissä lainoissa: *tuhka*, *vihko* ja varmaan myös *a(a)hku* 'tuhkakokkare'. *Nahkan* germaanisen etymologian esitti jo E. Lidén (Indogermanische Forschungen 18, 1905—06, s. 411—412).

⁵ Ks. Fraenkel, Litauisches etymologisches Wörterbuch (1962—65) s. 81 s.v. *dalis*: liettuan *i*-vartaloisen *dalis* 'Teil, Anteil, Erbeil, Mitgift, Los, Schicksal' -asun rinnalla on samanmerkityksinen *iā*-vartaloinen *daliā*, jolla on vastineensa myös latviassa (= balt. **daliā*) ja slaavilaisella taholla. Indoeur. juuri on **del-* 'spalten, schnitzen, kunstvoll behauen': vrt. tähän indoeur. **sken-* 'abspalten', johon indoeur. **skento-* '(abgespaltene) Haut' puolestaan kuuluu. Vrt. edelleen indoeur. juuresta **der-* 'schinden, abspalten' johdettuja sanoja; kymrin *darn* 'pala, osa', kreikan *derma* 'nahka, talja' (Pokorny, Indogermanisches etymologisches Wörterbuch, 1959, s. 194, 929, 206). Suomen kielen etymologinen sanakirja esittää *taljalle* kysymysmerkillisen vastineen samojedista, Juhä Janhunen ei kuitenkaan mainitse rinnastusta tutkimuksessaan »Uralilaisen kantakielen sanastosta» (SUSA 77 s. 219—274).

⁶ Ks. esim. Vasmer, Russisches etymologisches Wörterbuch 2 (1955), s. 645.

⁷ *Talja* tarkoittaa lähinnä 'ison eläimen nahkaa', ja osuutena *talja* tuleeekin näkyviin nimenomaan suurten eläinten, kuten karhun pyynnissä, johon osallistui useita miehiä. Ikivanhojen oikeustapojen mukaan *talja* on ollut erikoisisuus, jonka on saanut (useimmiten) eläimen kaataja: »Enl. rättsedvänjor, som troligen återgå till förhistorisk tid, skulle den som fällt viltbrådet vid [bytesfördelningen] erhålla en extra del, vid björn jakt skinnnet och vid älgjakt också huvudet av älgen (Tavastl.)» (E. A. Virtanen, Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid, osa 2, 1957, s. v. *Bytesfördelning* p. 447, tähdennys J. K.) T. I. Itkonen mainitsee lappalaisten karhunpyynnistä, että »Talja kuului kaatajalle, joka oli yleensä kiertäjänäkin» (Suomen lappalaiset II, 1948, s. 15). Karhuntalja on ollut uhriesinekin: niitä on lahjoitettu kirkolle (Teppo Korhonen, Saaliseläimen talja kirkkouhrina, Suomen Museo 1982, s. 45—67). Talja-osuuden saattoi saada lahjana myös »vierasheimoinen» arvohenkilö. Pohjoistunguuseilla on (ollut) tapana, että kaadetun karhun nylkee joku, joka ei kuulu samaan sukuun kuin sen kaataja, ja tämä »vierasheimoinen» saa taljan sitten lahjaksi karhun kaatajalta. Karhun kaataja tai myös lahjan saaja on *nimak*

Huomattakoon vielä sellainenkin osittainen paralleeli, että nykykreikan *pétsa, petsi* 'nahka' on laina italian sanasta *pezza* 'kangaspala'.

Jäljellä on vielä *kesi*, jonka varhaisin merkitys on ollut 'nahka, turkis, talja' eli tarkkaan se merkitys, joka näkyy vielä ruotsin sanalla *skinn*. Ruotsin sana on kehittynyt indoeurooppalaisesta asusta **skento-*, joka on johdos juuresta **sken-* 'halkaista, irrottaa tms.', samaan tapaan kuin baltin **daliā* on johdos juuresta **del-* 'halkaista yms.' Nyt sopii kysyä, voisiko *kesi* olla pronssi- tai jo kivikautisen turkiskaupan yhteydessä saatu laina tästä indoeurooppalais-germaanisesta **skento-*sanasta.

Tämän kysymyksen tarkastelu vaatii nyt — kulttuuritaustan huomioonoton lisäksi — puhtaasti lingvististä tutkimusta ja analyysiä. Tiedämme ennalta, että sellaiset indoeurooppalaiset *o*-vartalat, jollainen **skento-* on, ovat varhaiskantasuomeen lainautuessaan usein saaneet vastineekseen *e*-vartaloiden sanan, jollainen *kesi*, genetiivi *keden* juuri onkin: perusvartalo on *kete-*, *e*:hen päättävä. Indoeurooppalaisesta **skento-*asusta saadaan kuitenkin varhaiskantasuomen asuksi *-n*:llinen **kente-* eikä siis *-n*:tön **kete-*. Voidaanko nyt selittää, miten **kente-*asusta on voitu päästä nykyiseen *-n*:ttömään asuun, taivutukseen *kesi, keden*?

Kaikissa niissä *kesi*-sanan sijamuodoissa, joissa nykyään on *-s-*, siis yksikön nominatiivissa ja koko monikossa nominatiivia lukuunottamatta, on kerran ollut *-t-*. Se on muuttunut *-s-*:ksi siten, että välimuotona on ollut palataalinen affrikaatta *-č-*. Olen toisessa yhteydessä mielestäni jo osoittanut,⁹ että *-n-* on normaalisti kadonnut tällaisen *t*:stä syntyneen affrikaatan edeltä, samalla tavalla kun tiedämme sen kadonneen alkuperäisenkin suomalais-ugrilaisen affrikaatan edeltä; esimerkiksi sanasta *osa* on *-n-* kadonnut alkuperäisen affrikaatan edeltä. Tiedämme edelleen, että *-n-* olisi normaalisti, siis äännelaillisesti kadonnut myös yksikön partitiivista; partitiivi **kettä* olisi muuttunut asuksi *kettä*, mikä asu partitiivilla nykyään onkin. Näin siis enemmistö olettamamme varhaiskantasuomen **kente-*vartalon myöhemmistä muunnoksista olisi äännelaillisesti, säännönmukaisesti kadottanut *-n*:nsä. Äännelaillinen paradigma kuuluisi tämän mukaan nykyään: yks. nom. *kesi* : yks. gen. **kennen* : yks. part. *kettä* : mon. nom. **kennet* : mon. gen. *kesien* t. *ketten* : mon. part. *kesiä*. Tällaista paradigmaa ei kuitenkaan ole; *-n*:llisiä sijamuotoja ei esiinny, eikä vastaavaa löydy koko kielestä.¹⁰ Se olisi häiritsevän epäsäännöllinen paradigma. Tiedämme nyt edelleen, että kielellä on

'Teilhaber, Teilnehmer' (Hans Joachim Paproth, Studien über das Bärenzeremoniell I: Bärenjagdruten und Bärenfeste bei den tungusischen Völkern, Uppsala 1976, s. 138—; kiitän professori Carl-Martin Edsmania Upsalasta hyväntahtoisesta avusta).

⁸ Ks. Battisti—Alessio, Dizionario etimologico italiano 4 (1954), s. 2888.

⁹ Ks. Virittäjä 1982 s. 257—276, erit. s. 260—263.

¹⁰ Huom. kuitenkin kolmitavuinen tyyppi *kolmas* : *kolmannen* : *kolmatta*.

taipumus syrjäyttää paradigmat, jotka äännelaillisen kehityksen tietä ovat tulleet kovin epäsäännöllisiksi, poistamalla hankala vaihtelu. Tässä tapauksessa on kaksi mahdollisuutta: 1) *-n-* yleistetään uudelleen koko paradigmaan (saadaan tyyppi *länsi* : *lännen*) tai 2) *-n-* poistetaan paradigmasta kokonaan, niistäkin asuista, joissa sen poisto ei olisi ollut äännelaillinen. *-n:-n* poisto tarkoittaa siis, että on otettu malliksi sellaisten sanojen taivutus kuin *vesi* tai *käsi*. Näin päästään juuri nykyiseen *kesi*-sanan paradigmaan. Voidaan myös sanoa, että *kesi* on saanut leksikossa — kielen leksikko-osassa — uuden morfologisen indeksin: *vesi*-tyypin indeksin. Indeksien vaihtamisesta on suomenkin kielestä useita esimerkkejä. Lopputuloksena lingvivistisestä analyysistämme toteamme siis, että varhainen indoeurooppalais-germaaninen **skento*-sana voidaan selittää nykysuomen *kesi*-sanan varhaiseksi originaaliksi. Onko mahdollinen selitys sitten myös oikea selitys? Eli: mitä muuta tukea kenties löydämme selityksellemme?

Tärkein lisätuki on se, että suomessa on ilmeisesti vain kaksi muuta selaista *kesi*-tyypin sanaa, jotka eivät ulotu etäsukukieliin, nimittäin *tos*i, *toden* ja *susi*, *suden*, ja että kumpaankin näistä soveltuu täsmälleen sama selitys kuin *kesi*-sanaan: näillekin perusvartaloille löytyy varhainen indoeurooppalais-germaaninen originaali, jos sovellamme niihin esittämäämme *-n:-n* poistosääntöä. Tämän olen toisaalla jo tarkemmin esittänyt.¹¹ Meillä on siis joukko tosioita: suomen kolme sanaa ja kolme indoeurooppalais-germaanista sanaa sekä lingvivistisesti perusteltu selitys, säännöstö, joka muuntaa indoeurooppalais-germaanisat vastaaviksi suomen sanoiksi. Mahdollisuus, että tällainen tilanne olisi pelkästään sattumaa, ei tunnu kannatettavalta. Itse asiassahan kaikki kielihistoriallinen päättely perustuu tosiodien välillä todettaviin suhteisiin ja näiden suhteiden todettavaan toistumiseen, invarianssiin. Päädymme näin nähdäkseni siihen, että sana *kesi* on, kuten muutkin 'nahkaa' merkitsevät suomen johtamattomat perusvartalot, vanha laina (ihmisen *iho* on kuitenkin omaperäinen), tässä tapauksessa jopa niin vanha, että se on osoitus pronssikautisista — ellei pikemminkin jo kivikautisista — kontakteista indoeurooppalaisten (esi)germaanien ja kantasuomalaisen välillä. Samaan viittaa moni muukin etymologia.¹² — Vielä on kuitenkin lisättävä jotain. *Kesi*-sanalla on *-n:-ttömät* vastineet myös lapin ja mordvan kielissä. Selityksemme edellyttää siis, että itämerensuomalainen *kesi*-sana lainautui *-n:-n* kadon jälkeen ns. keskikantasuomen aikana, ilmeisesti

¹¹ Ks. SUST 185 (1983) s. 11—15.

¹² Ks. tutkimuksiani »Seit wann leben die Finnen im Ostseeraum? Zur relativen und absoluten Chronologie der alten idg. Lehnwortschichten im Ostseefinnischen» (SUST 185 s. 135—157) ja »Suomalaisen maahanmuutto indoeurooppalaisten lainasanojen valossa» (SUSA 78 s. 107—132).

pronssikauden lopulla, edelleen lappiin ja mordvaan. Tällainen lainautuminen on taas arkeologian materiaalin perusteella ymmärrettävissä: pronssikauden lopulla ja esiroomalaisen rautakauden alussa on todettavissa Suomen ja Keski-Venäjän välisiä yhteyksiä, jotka arkeologit ovat selittäneet mm. turkiskaupan synnyttämiksi. *Kesi* sopii hyvin tähän arkeologiseen kuvaan.¹³

Olen pyrkinyt osoittamaan, että kielen kaikinpuolinen tutkiminen ei voi olla luonteeltaan vain puhtaasti lingvististä, vaikka lingvistinen tutkimus onkin tärkeä lohko; myös kieliyhteisön kulttuuri ja sitä tutkivat naapuritieteet on otettava lukuun. Edelleen on käynyt ilmi, että suomen kieli on sellainen vanhojen indoeurooppalaisten kielten tosiseikkojen varasto — eräänlainen säilövä pakastin —, että saaliinjaolle on lupa tulla niin germanistin kuin baltologin ja indogermanistinkin.

Germanische Philologie und die nationalen Wissenschaften¹⁴

JORMA KOIVULLIHTO

»Germanische Philologie« umfaßt außer dem Studium des Deutschen auch die Erforschung der gesamten germanischen Sprachgruppe auf ihre gemeingermanischen Ursprünge hin einschließlich ihres indogermanischen Hintergrundes. Der letztgenannte Aspekt ist in Finnland wichtig im Hinblick auf die vielfachen Verflechtungen des Germanischen mit dem Finnischen; der Terminus »germanisch« ist gerade in Finnland am Platze.

Den Terminus »Philologie« hat man in naher Vergangenheit oft kritisiert; man hätte ihn hier gern gegen »Linguistik«

ausgetauscht. Die Kritiker haben dabei wohl den Terminus »Philologie« nur im Sinne von »Erklärung alter Texte« aufgefaßt. Man kann und darf den Terminus aber in einem weiteren Sinne verstehen: die Philologie studiert die Sprache als Spiegel der menschlichen Kultur, betrachtet die Bindungen zwischen Sprache und Kultur. Für dieses Studium ist auch die rein linguistische Forschung unbedingt nötig, aber reine Linguistik kann nicht die ganze Philologie ausmachen.

Wie sich die germanische Philologie mit den sog. nationalen Wissenschaften in

¹³ Lapissa sana **gättä* 'talja, nahka' (norjanlappin mukainen asu) esiintyy Suomen kielen etymologisen sanakirjan mukaan inarin-, koltan- ja kildininlapissa. Mordvan vastine on E *k'ed*, *k'äd*. M *k'ed* 'nahka, talja; (hedelmän) kuori'. Lappin ja mordvan sanojen dentaaliklusiiili ei tietenkään ole este lainaotukselle. Itämerensuomessahan esiintyi *ti* > *ei* -muutoksen jälkeenkin **ket-* (**keb-*) asuja paradigmassa, joten lainat on mukautettu siihen tyyppiin, joiden tunnettiin omassa kielessä vastaavan itämerensuomen tyyppiä: vrt. mordE *ved*, *väd*. M *ved* = sm. *vesi* : *veden*. Lapissa on tästä useita ennestään tunnettuja nuorempiakin esimerkkejä, vrt. esim. sm. *varsi* : *varren* > lpN *far'dä* 'ulkoasu' (SKES s. 1660).

¹⁴ Kurzfassung der am 9. November 1983 an der Universität Helsinki gehaltenen Antrittsvorlesung in Germanischer Philologie.

Finnland verbindet und wie ich das Verhältnis zwischen Philologie und Linguistik etwa verstehen möchte, sei im folgenden an ein paar konkreten Beispielen veranschaulicht.

Ein zentrales Modell der menschlichen Gemeinschaftskultur ist das Aufteilen gemeinsam erjagter Beute. Die Anteile wurden durch Losen bestimmt; jeder Teil wurde durch ein entsprechendes Los symbolisiert. Durch Losen wurde auch oft das gemeinsame Erbe geteilt. Daher kommt es, daß die Bedeutungen 'Teil, Anteil', 'Los' und 'Erbe, Erbe' leicht bei ein und demselben Wort vorkommen: so bedeutet ja das dt. *Los* selbst auch 'Anteil, Landstück' und etwa seine gotische Entsprechung *hlauts* sowohl 'Los' als auch 'Erbe'. Ebenso bedeutet gr. *klēros* 'Los (zum Losen), Anteil, Erbe, Ackerlos, Grundstück'. Aus diesem Modell erklärt sich der Ursprung des finnischen Wortes *arpa* 'Los (zum Losen), Anteil': es ist in uralter Zeit entlehnt aus germ. **arba-*, das etwa im schwedischen *arv* 'Erbe' weiterlebt. Das finnische Wort spiegelt alte Bräuche der Germanen und Ostseefinnen wider.

Die Urfinnen haben ihren indogermanischen Nachbarn Felle, resp. Pelze verkauft. Dieser Handel zeigt sich in der Sprache dadurch, daß die alten unabgeleiteten finnischen Grundwörter für 'Fell, Haut, Pelz' im allgemeinen Lehnwörter sind; die Finnen waren also bestrebt, für ihre Waren die Wörter der Käufer zu verwenden. So ist fi. *vuota* '(abgezogene) Haut (eines größeren Tieres)' eine Entlehnung aus dem Baltischen (vgl. lit. *oda* 'Haut'); fi. *nahka* 'Haut, Leder' < *naška* stammt aus dem Germanischen (vgl. ags. *nasc* 'weiches Leder'). Fi. *talja* 'abgezogene Haut, Fell (eines Bären, eines Elchs)' scheint aus dem Baltischen entlehnt: < balt. **daljā* > lit. *daliā* (neben *dalis*) 'Teil, Anteil, Erbteil, Mitgift, Los, Schicksal': zur Semantik vgl. russ. (veraltet) *skorā*

'Fell, Haut', etymologisch identisch mit engl. *share* 'Anteil' (= idg. **skorā*, zur Wurzel **sker-* 'schneiden', wie das baltische Wort zur Wurzel **del-* 'spalten, schnitzen' gehört). Das Fell des gemeinsam erjagten Bären war der Anteil des eigentlichen Bärenjägers — oder wohl auch der Anteil eines geehrten Gastes, der Götter. Zu vergleichen ist noch etwa das alte idg. Lehnwort, ostseefinnisch *osa* 'Teil, Anteil', das in einigen Dialekten auch die Bedeutung 'Fleisch, Fleischanteil' hat und dessen Entsprechung im Lappischen nur 'Fleisch' bedeutet.

Es bleibt nur noch fi. *kesi*. Gen. *kedon*, eine alte Bezeichnung für 'abgezogene Haut, Pelz'. Wenn wir jetzt eine rein linguistische Analyse durchführen, können wir zeigen, daß *kesi* aus dem idg.-vordergerm. Wort **skento-* 'Haut, Fell' (= an. *skinn* 'ds.')

hergeleitet werden kann. Ein frühurf. **kente* mußte später in den meisten Formen des Paradigmas lautgesetzlich seinen Nasal verlieren: **keñci*, **keñci-* zu **keći(-)* zu späturnf. **kesi(-)*. Das Paradigma wurde dann zugunsten der -n-losen Formen ausgeglichen, indem das Wort im Lexikon sozusagen einen neuen morphologischen Index bekam: fi. *kesi* : *kedon* nach fi. *vesi* : *vedon* 'Wasser' (statt des lautgesetzlichen *kesi* : **kendon*). Die Erklärung wird dadurch unterbaut, daß die Anwendung dieser »-n-Tilgungs-Regel« auch die übrigen finnischen, aber nicht nachweisbar finnisch-ugrischen Wörter dieser Struktur — zwei an Zahl — ebenfalls als alte Lehnwörter erklärt (fi. *susi* 'Wolf', fi. *tosi* 'wahr, ernst'), wie ich an anderer Stelle näher ausgeführt habe (s. *Mémoires de la Société Finno-ougrienne* Bd. 185, 1983, S. 11—16). Nach diesen und mehreren anderen Lehnwortetymologien, die nur aus der ursprachlich-idg. Rekonstruktionsebene erklärbar sind, haben die Urfinnen bereits in früher vorgermanischer Zeit Kontakte mit idg. Stämmen gehabt.